

Zeevogels in de Noordzee: een publicatiegolf

Nog niet zo lang geleden was er van de vogels op de Noordzee maar weinig meer bekend dan wat er zich direct langs de kust afspeelde. In de jaren zeventig werd een begin gemaakt met systematische tellingen van zeevogels op open zee, maar de resultaten werden mondjesmaat gepubliceerd en dikwijls op een manier dat het materiaal alleen voor 'intimi' beschikbaar kwam. Kort geleden kwam daarin verande-

ring en sinds de zomer van 1993 werden meer dan duizend pagina's volgeschreven en gekarteerd in een zestal atlassen van de vogels van de Noordzee. Van informatie-schaarste naar overdaad? Een overzicht van inhoud en ontstaansgeschiedenis.

In de loop van de jaren zeventig werd het nijpende gebrek aan gegevens over het vogelleven van de Noordzee steeds duidelijker. Zeetrekellingen wonnen aan populariteit, vooral in Nederland en enkele Scandinavische landen, maar het was duidelijk dat hiermee slechts een tipje van de sluier kon worden opgelicht. Ook de integrale broedvogeltelling van de zeevogels op de Britse Eilanden aan het einde van de jaren zestig was een krachtige stimulans om deze dieren ook eens buiten de broedtijd te gaan bestuderen. Verschillende personen, instituten en groepen begonnen voorzichtig met een eerste inventarisatie van de mogelijkheden van onderzoek op zee. De belangen, de doelstellingen, de vervoermiddelen en daardoor helaas ook de methoden van waarnemen waren sterk verschillend.

Het speciaal voor dit werk geformeerde 'Seabirds at Sea Team' (onderdeel van het Nature Conservancy Council, tegenwoordig Joint Nature Conservation Committee JNCC, Aberdeen) had als voornaamste verdienste in de beginfase dat een geschikte methode werd ontwikkeld voor tellingen van zeevogels vanaf schepen, die vervolgens als standaard kon worden aangeboden (Tasker *et al.* 1984, Auk 101: 567-577). Onderzoekers van het Nederlands Instituut voor Onderzoek der Zee NIOZ (Texel), de Club van Zeetrekwaarnemers (tegenwoordig Nederlandse Zeevogelgroep NZG, Zeist), Ornis Consult (Kopenhagen) en later het Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek IBN (Texel), Norsk Institutt for Naturforskning NINA (Trondheim), Inselstation Helgoland des Instituts für Vogelforschung "Vogelwarte Helgoland" (Helgoland), Instituut voor Natuurbehoud IN (Hasselt) adopteerden deze methode precies of in grote lijnen. Het gevolg was dat de kennis van de zeevogelverspreiding in de Noordzee in hoog tempo toenam. Genoemde groepen en instituten, in samenwerking met instituten die zelf al een programma hadden opgezet, dikwijls opererend vanuit vliegtuigen (Dienst Getijdewateren, tegenwoordig Rijksinstituut voor Kust en Zee RIKZ, Middelburg; National Environmental Research Institute NERI, Kalø; Vrije Universiteit Brussel; University of Lund), vormden een samenwerkingsverband en een gezamenlijke gegevensbank, de *European Seabirds at Sea Database* (ESAS). Het doel van dit samenwerkingsverband verschoof geleidelijk van 'zoveel mogelijk informatie verzamelen' naar 'de informatie zo toegankelijk mogelijk maken'. De verzamel-fase leidde tot allerlei onderzoeksprojecten, dikwijls uitgevoerd door afzonderlijke groepen/instituten, soms in een samenwerking tussen twee of meer ESAS-partners. Fondsen werden dikwijls verworven met als excuus de kwetsbaarheid van zeevogels voor minerale olie en andere lipofiele stoffen en één van de eerste producten van ESAS was dan ook een in 1993 door het JNCC uitgebrachte atlas. In deze brochure werd niet de verspreiding van de verschillende soorten zeevogels afzonderlijk in kaart gebracht, maar werd voor de 12 maanden van het jaar het belang voor zeevogels van verschillende delen van de Noordzee en het Kattgat aangegeven. Aan de hand van een speciaal voor dit doel ontwikkelde 'kwetsbaarheids index' kon een indruk gegeven worden van de kwetsbaarheid (geschaald van laag naar hoog) van verschillende gebieden voor een olie-incident. Het document is vooral bedoeld voor beleidsmakers:

Carter I.C., Williams J.M., Webb, A. & Tasker M.L. 1993. SEABIRD CONCENTRATIONS IN THE NORTH SEA: AN ATLAS OF VULNERABILITY TO SURFACE POLLUTANTS. Joint Nature Conservation Committee, Aberdeen, 39pp.

Hetzelfde jaar verscheen een atlas van eigen bodem met een samenvatting van de resultaten van vliegtuigtellingen zoals die door het RIKZ van 1984 tot en met 1992 op het Nederlandse deel van de Noordzee werden uitgevoerd. De tekst van deze atlas in Nederlandstalig hetgeen het voorlopige karakter van het document benadrukt. Algemene soorten zeevogels worden besproken aan de hand van een zestal verspreidingskaarten en diagrammen waaruit de seizoenspatronen naar voren komen. Ofschoon er algemeenheden zoals legselgrootte, verspreiding als broedvogel en trekbewegingen worden opgesomd wordt er niet getracht de gegevens in een bredere context te bespreken of te vergelijken met de scheepstellingen zoals die in de ESAS database of in eerdere atlassen van het SAST beschikbaar waren:

Baptist H.J.M. & Wolf P.A. 1993. ATLAS VAN DE VOGELS VAN HET NEDERLANDS CONTINENTAAL PLAT. Rapport DGW-93.013, Dienst Getijdewateren, Rijkswaterstaat, Middelburg, 168pp.

In opdracht van Rijkswaterstaat werd een vervolg op de zojuist genoemde atlas geschreven, nu aan de hand van tellingen vanaf schepen. In deze engelstalige atlas werd een iets groter gebied besproken (51°-56°NB, 2°-7°EL) en geput werd uit ESAS database, zodat gegevens van alle onderzoekers in het genoemde gebied, zoals verzameld van 1985 tot en met 1993, konden worden opgenomen. Vergelijkingen met vliegtuigtellingen (zoals gepubliceerd door Baptist & Wolf), tellingen op zee in omringende gebieden (ESAS database), zeetrekellingen en tellingen van gestrande zeevogels (beide NZG) werden aangewend om het materiaal in een breder perspectief te plaatsen. Alle algemene soorten werden besproken aan de hand van een zestal verspreidingskaarten en een uitvoerige tekst. In tabellen werden fluctuaties door het jaar heen van de leeftijdssamenstelling (Jan van Gent, meeuwen), kleden (alkachtigen) of kleurfasen (Noordse Stormvogel) vastgelegd:

Camphuysen C.J. & Leopold M.F. 1994. ATLAS OF SEABIRDS IN THE SOUTHERN NORTH SEA. IBN Research report 94/6, NIOZ-Report 1994-8, Institute for Forestry and Nature Research, Netherlands Institute for Sea Research and Dutch Seabird Group, Texel, 126pp.

Het Deense Ornis Consult ontwikkelde onafhankelijk van de andere ESAS partners een methode om het belang van verschillende zeevogels voor individuele vogelsoorten aan te geven in aantrekkelijk uitgevoerde (kleuren-) kaarten. Als proeve van bekwaamheid publiceerde dit *consultancy* een atlas van het Oostzeegebied (Durinck *et al.* 1994, *Important Marine Areas for Wintering Birds in the Baltic Sea*, Ornis Consult, Kopenhagen, 109pp) hetgeen een aantrekkelijke, maar bovenal uitermate inzichtelijke presentatie van het enorme belang van dit gebied voor vooral zee- en IJsenden betekende. In opdracht van Birdlife International (Cambridge) stelde Ornis Consult eenzelfde soort atlas samen voor de Noordzee, inclusief Het Kanaal en Het Kattegat (48°-62°NB, 6°WL-12°EL). Alle algemene soorten werden besproken aan de hand van een viertal kaarten in felle kleuren, een korte tekst en tabellen met aantalsschattingen voor kleine deelgebieden. De gebruikte gegevens zijn afkomstig uit ESAS database, aangevuld met uitvoerige tellingen vanaf schepen in 1994 waarbij de gehele Noordzee in mei, augustus en oktober/november werd onderzocht aan de hand waarvan zes 'Important Bird Areas' werden onderscheiden in de Noordzee:

Skov H., Durinck J., Leopold M.F. & Tasker M.L. 1995. IMPORTANT BIRD AREAS FOR SEABIRDS IN THE NORTH SEA, INCLUDING THE CHANNEL AND THE KATTEGAT. Birdlife International, Cambridge, 156pp.

Vervolgens verscheen wat het best beschreven kan worden als een integrale weergave van het in ESAS database beschikbare materiaal. Deze atlas was oorspronkelijk gepland als een dik pak verspreidingskaarten zonder begeleidende tekst (12 kaarten van alle soorten) en alleen bedoeld voor intern gebruik van de ESAS partners. Geleidelijk aan groeide dit product evenwel uit tot een dik document aan de hand waarvan een goede indruk gekregen kan worden van het tot dusverre (1980-1993) verzamelde materiaal. Het onderzoeksgebied was opnieuw groter en het voor deze atlas beschikbare materiaal is verzameld tussen 47°-62°NB en 14°WL-12°EL. De tekst bij de soorten is zeer beknopt en de gegevens zijn behalve in de vorm van kaarten ook in tabellen samengevat:

Stone C.J., Webb A., Barton C., Ratcliffe N., Reed T.C., Tasker M.L. Camphuysen C.J. & Pienkowski M.W. 1995. AN ATLAS OF SEABIRD DISTRIBUTION IN NORTHWEST EUROPEAN WATERS. Joint Nature Conservation Committee, Peterborough, 326pp.

Tenslotte, als laatste, een buitenbeentje in de reeks. Een door de EG gefinancierd onderzoek naar het belang van overboord gezette bijvangst (*discards*) voor zeevogels op de Noordzee leidde tot een samenwerkingsverband van vijf ESAS partners en Glasgow University. Tijdens dit project werden tellingen vanaf schepen uitgevoerd aan boord van visserij-onderzoeksschepen in het gehele Noordzeegebied (51°-62°NB, 4°WL-12°EL) in februari 1993, mei 1994, augustus/ september 1994 en oktober/november 1994. Voor het eerst kwamen er vier integrale momentopnamen beschikbaar. Tijdens het vissen werden de door het schip aangetrokken vogels geteld en een omvangrijke hoeveelheid gegevens werd verzameld over de verspreiding van visserij en over de visconsumptie van visafval etende zeevogels. Deze atlas behandelt de verspreiding van de Noordse Stormvogel, Jan van Gent, Grote Jager en een vijftal meeuwen. Schattingen worden gemaakt van de aantallen van deze vogels in de Noordzee door het jaar heen en deze worden vergeleken met cijfers op grond van ESAS database:

Camphuysen C.J., Calvo B., Durinck J., Ensor K., Follestad A., Furness R.W., Garthe S., Leaper G., Skov H., Tasker M.L. & Winter C.J.N. 1995. CONSUMPTION OF DISCARDS BY SEABIRDS IN THE NORTH SEA. Final report to the European Comm., study contr. BIOECO/93/10, NIOZ-Report 1995-5, Netherlands Institute for Sea Research, Texel, 202+LVIpp.

Over de prijzen van de genoemde publicaties is hier geen uitsluitsel te geven. Enkele atlassen zijn gratis verkrijgbaar, andere zijn stevig aan de prijs. De atlas van de zeevogels in de zuidelijke Noordzee (Camphuysen & Leopold 1994) kon aan leden van de Nederlandse Zeevogelgroep gratis worden verstrekt. De publicatie van Carter *et al.*, in de wandeling de '*vulnerability-atlas*' genoemd kan besteld worden bij het Seabirds Team / Offshore Animals Branch, Joint Nature Conservation Committee, Wynne Edwards House, 17 Rubislaw Terrace, AB1 1XE Aberdeen Scotland U.K. 00-44 1224 642863 fax: 00-44 1224621488. Een waarschuwing vooraf, deze publica-

tie is relatief duur en biedt een vogelaar weinig. Ook het rapport van Stone *et al.* kan hier worden besteld, omdat deze uitgave op het moment van schrijven nog niet is uitgebracht is de prijs onbekend. Dit document is een waardevol naslagwerk voor iedereen die in zeevogels in het algemeen of de Noordzee in het bijzonder geïnteresseerd is. Informatie over de atlas van Baptist & Wolf kan verkregen worden bij de eerste auteur Henk Baptist, Rijksinstituut voor Kust en Zee, Postbus 8039, 4330 EA Middelburg 01180-72329, fax: 01180-16500. De atlas van de vogels van de zuidelijke Noordzee kan worden besteld bij het Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek (IBN-DLO) te Wageningen. Informatie over bestellingen en een prijsopgave is te krijgen bij Mardik (M.F.) Leopold, Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek (IBN-DLO), postbus 167, 1790 AD Den Burg, Texel 02220-69488 fax: 02220-19674 en/of Kees (C.J.) Camphuysen, Netherlands Institute for Sea Research, P.O. Box 59, 1790 AB Den Burg, Texel the Netherlands 02220-69488 fax: 02220-19674. Het rapport over belangrijke gebieden in de Noordzee, veruit de kleurigste publicatie in deze reeks, kan besteld worden bij Birdlife International, Wellbrook Court, Girton Road, CB3 0NA Cambridge U.K. 00-44 1223 277318 fax: 00-44 1223 277200, maar nadere informatie is ongetwijfeld ook verkrijgbaar bij de samenstellers van deze atlas Ornis Consult Ltd, 140 Vesterbrogade, DK 1620 Copenhagen V Denmark 00-4531318464 fax: 00-4531247599.

C.J. Camphuysen